

האם יהודי יכול להפוך לגוי?

מקובל כהנחת יסוד שלא ניתן להפוך יהודי לגוי, וכלשון הגמרא בסנהדרין (מד, א) "ישראל אף על פי שחטא ישראל הוא". אך עיון בסוגיות ובמפרשים מעלה שקיימים מספר מקרים של מעברים כאלו.

1. הדוגמא הראשונה עולה מדברי התוספות בסנהדרין (סח, ב). תוספות סובר שגר קטן שהתגייר על דעת בית דין ובגדלותו לא קיבל מצוות הופך חזרה לגוי.

ואף על גב דאמרינן בכתובות (בבלי יא, א) הגדילו יכולין למחות, הא אמרינן דכשגדלו שעה אחת ולא מיחו שוב אין יכולין למחות, דמועיל להו מילה וטבילה של קטנות שהיתה בגופם, ואין חסרים אלא קבלת מצוות, ומתוך שגדלו ולא מיחו היינו קבלה.

אף שיש מהמפרשים שפירשו את דבריהם שמתברר למפרע שכלל לא היה יהודי, כבר הראו האחרונים (עי' למשל בשיעורי ר' דוד כתובות יא, א) שהכוונה ל"מכאן ולהבא" ולא למפרע.

2. דוגמא שנייה המבוססת על יסוד התוספות מובאת באחרונים. הגמרא בכריתות (ט, א) מלמדת שלצורך הגירות, מלבד המילה והטבילה, יש צורך בהרצאת דמים, דהיינו בהבאת קרבן. אמנם הגמרא דורשת שם שכשאין אפשרות להקריב קרבן ניתן להתגייר ללא קרבן, שהרי נאמר "וכי יגור אתכם גר לדורותיכם" (במדבר טו, יד) ומשמע שבכל דור ניתן להתגייר, גם כאשר אין בית המקדש ואין קרבן. השאלה היא מה יהיה דין מי שכבר התגייר בלי קרבן כאשר ייבנה בית המקדש? בברייתא בסוגיה מובא שעל כל גר להפריש רובע לקינו, אלא שרבן יוחנן בן זכאי בטלה תקנה זו כדי שלא יטעו להשתמש בהקדש. משמע שלאחר שייבנה בית המקדש חוזרת החובה על כל גר להקריב קרבן. בזמן הבית לא ניתן להתגייר ללא קרבן, והיות והחובה להקריב חוזרת בבניין הבית - נראה שלאחר בניית בית המקדש כל הגרים יהפכו להיות גויים עד שלא יביאו קרבן. כן כתב בפירושו ר' דוד הקשר זצ"ל (מראשי ישיבת קול תורה, בספרו 'שירת דוד' על כתובות יא, א):

ואולי יש לומר שכך הוא דינה של הגירות, דכיוון דבזמן הזה סגי במילה וטבילה משום שאי אפשר להביא קרבן הרי גירות זו מהני כל זמן שאי אפשר להביא קרבן. אבל כשיבנה בית המקדש ויהיה אפשר להביא קרבן - הדר דינא

שהגירות לא נשלמה, ולא הוי גר עד שיביא קרבן, וממילא נפקעת יהדותו מכאן ולהבא עד שיביא קרבן¹.

3. מקור נוסף, הדומה לדוגמא הקודמת אך מתייחס לטבילה ולא לקרבן, עולה מדברי רבנו נתנאל מבעלי התוספות בפירוש סוגיית "מל ולא טבל" ביבמות (מו, א). בסוגיה ישנה מחלוקת משולשת האם יש צורך לשם גירות בטבילה לחוד כשיטת רבי יהושע, במילה או בטבילה כשיטת רבי אליעזר, או בשתייהן כשיטת חכמים. רבי יהושע מביא כמקור לשיטתו את הפסוק במעמד הר סיני "ויקח משה את הדם ויזרוק על העם" (שמות כד, ח) שהרי "גמירי דאין הזאה בלא טבילה". תוספות מביא שם את דעת רבי עקיבא הממעט גר שמל ולא טבל מהפסוקים הנוגעים לקרבן פסח מצרים. מתוך כך מגיע התוספות ישנים ביבמות שם לדיון כיצד מסבירים שאר התנאים את אכילת פסח מצרים.

עוד פירש רבינו נתנאל דודאי ר' עקיבא פליג עלייהו, וקמפלגי בגר שבא להתגייר בזמן הזה, דר' אליעזר סבר דהוי גר, שהרי כשאכלו בפסח אבותינו עדיין לא טבלו ומכל מקום נפקו מתורת ערל מדאכלו בפסח, אם כן מל ולא טבל הוי גר, ור' יהושע סבר דלא הוי גר, שהרי טבלו במתן תורה, וכיון שנצטוו לטבול לא הוי גר אם לא טבל. ור' עקיבא סבר דמדאכלו בפסח טבלו, דאי לאו הכי הוו אסורים בו כדמרבינן מקרא מל ולא טבל שאינו אוכל וכו'.

בפשטות נראה מדבריו שבזמן שהקריבו קרבן פסח מכיוון שלא היה צורך בתהליך הגיור בטבילה דור המדבר "התגירו" ללא צורך בטבילה, ואילו לאחר שהתחדש בזמן מתן תורה דין הטבילה הם הפכו חזרה לגויים עד שיטבלו (דוגמא זו ממש דומה לדוגמא שהובאה לעיל בשם ה"שירת דוד" רק ביחס לטבילה).

עד כאן הדוגמאות היו למקרה של גר שחוזר חזרה לגיותו, אך כעת נביא מספר דוגמאות לחידוש מיוחד של יהודי גמור ההופך לגוי.

4. הדוגמא הבאה היא מגמרא מפורשת, אך יש מהמפרשים שדחקו לפרש בה באופן שונה. הגמרא ביבמות (יז, א) דנה האם יש לחשוש במקומות אליהם גלו עשרת השבטים שמא אחד מאנשי אותו המקום הוא יהודי מצאצאיהם ויש לחשוש לקידושיו, ומסיקה "כי אמריה קמיה דשמואל, אמר להם: לא זזו משם עד שעשאוּם

1 בהמשך הוא מעיר "זה דבר תימא משום שלא מצינו גירות שכבר חלה שתפקע וישראל יחזור דינו להיות כגוי, וצע"ג" אמנם לאחר מכן מסביר על פי זה יסוד זה את התוספות בסנהדרין שהבאנו לעיל.

גויים גמורים, שנאמר: 'בה' בגדו כי בנים זרים ילדו'. נראה בפירוש מגמרא זו שניתן להפוך יהודי לגוי! וכן הביא שם המאירי (בית הבחירה יבמות טז, ב):

אלא שקבלה היתה בידם שכל אותם שניטמעו בהם ניטמעו לגמרי אנשים ונשים, עד שבית דין שבאותו הדור עשאום כגויים גמורים שלא להיותם בכלל דיני ישראל כלל. ומכאן היו קצת רבותי חוככין לומר שכל משומד בזמן הזה גוי גמור הוא² ואין חוששין לקדושו³, ואף קצת חכמי אשכנז הגידו לי בשם גדולי רבניהם לענין חליצה.

בעל ה"קרבן אורה" (יבמות יז, א) התקשה בביאור גמרא זו, והציע מספר דרכים לפירושה:

אמר להם לא זזו משם עד שעשאום כגויים גמורים. ואפשר לומר (1) דלענין קדושין קאמר דעשאום כגויים, דלענין זה הפקיעו הקדושין, אבל לשאר מילי לכאורה אי אפשר לעשות כגוי, כיון שמן הדין ישראלים הם. אבל מלישנא דקרא דמייית כי בנים זרים ילדו משמע דלכל מילי כגויים שוינהו, (2) ועל פי הנביאים ורוח הקודש נעשה זאת. ואפשר (3) דכל שנטמע בימים הקדמונים בין גויים היה דינו לגמרי כגוי. ויש לקיים בזה דברי מהרש"ל ז"ל שכתב לעיל (טז, ב) בתוס' ד"ה אמוראי נינהו דכל שנהג מעצמו כגוי לא היה לו דין ישראל, ומהרש"א ז"ל הקשה עליו דהא ישראל מומר הוה. ולפי הנ"ל י"ל דכל שנטמע בין הגויים הרי היה בכלל תקנה זו להעשות כגוי גמור.

הרי שלפי שני התירוצים האחרונים ייתכן ויהודי יהפוך לגוי, כדברי המאירי המחודשים.

5. מקרה דומה נוסף ניתן למצוא בדין הכותים. הגמרא בחולין (ו, א) מתארת שלאחר שמצאו לכותים דמות יונה בהר גריזים (ולאחר עוד כמה שלבים, עיין ברמב"ן שם) "עשאום כגויים גמורים". והנה, כיצד הפכו את הכותים שהיו כיהודים לגויים גמורים? לפי הדעות שעיקר הגירות תלויה בקבלת המצוות ניתן להסביר שהתברר שהכותים כלל לא התכוונו לשמור מצוות וממילא לא היו מעולם גרים. אך לפי השיטות שאפילו כאשר "הוכיח סופן על תחילתן" שלא התכוונו לקבל מצוות מועילה הגירות, כיצד

2 הריטב"א שם דחה דעה זו, אך הביא בשם הגאונים שמשומד שרוצה לחזור נהגו להטבילו.

3 וכן הביא בשו"ת הרדב"ז (א, שנא): "דקדושי מומר לאו דאורייתא נינהו, אלא משום חומרת אשת איש אמרו מומר שקדש חוששין לקדושו, דמדן תורה הרי הוא כגוי לכל דבריו".

התבטלה גירותם?

בפסקי הרי"ד שם מסביר שהתברר למפרע שכל גירותם הייתה שלא לשם שמיים ומעולם לא היו גרים, בריא"ז (פסקי ריא"ז נדרים ב, ו, ה. ועיין ב"י אה"ע ד) מופיע שעשאו כגויים לחומרא אך לא לקולא, והחכמת בצלאל (נדה נו, ב. וכן כתבו עוד אחרונים)⁴ מסביר שיש כוח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה אפילו בקום עשה. אמנם מפתיעה ביותר דעת החתם סופר (הגהות חת"ס או"ח סי' לט):

ונראה לפי עניות דעתי שיש כח בכלל ישראל להוציא המורדים מכלל האומה ויחזרו לגויים גמורים אף להקל, וזכר לדבר ראה ויתר גויים שהתיר להם ז' מצוות, אף על גב דלאו ראייה גמורה היא מכל מקום כן נראה לי, והם נמנו וגמרו להוציאם מברית ישראל לגמרי וכו' ומצינו בעזרא יחרם כל רכושו והוא יבדל מקהל הגולה משמע שהוציאם מכלל ישראל. וכן נראה לי.⁵

6. מקור נוסף ניתן למצוא מתוך התבוננות בדברי הרמב"ם ביחס לעיר הנידחת (ע"ז ד, ו):

והיאך דין עיר הנדחת, בזמן שתהיה ראויה להעשות עיר הנדחת, בית דין הגדול שולחין ודורשין וחוקרין עד שידעו בראיה ברורה שהודחה כל העיר או רובה וחזרו לעבודת כוכבים אחר כך שולחים להם שני תלמידי חכמים להזהירם ולהחזירם אם חזרו ועשו תשובה מוטב ואם יעמדו באולתן בית דין מצוין לכל ישראל לעלות עליהן לצבא והן צרין עליהם ועורכין עמהן מלחמה עד שתבקע העיר כשתבקע מיד מרבין להם בתי דינין ודנים אותם, כל מי שבאו עליו שני עדים שעבד כוכבים אחר שהתרו אותו מפרישין אותו, נמצאו כל העובדים מיעוטה סוקלין אותן ושאר העיר ניצול, נמצאו רובה מעלין אותן לבית דין הגדול וגומרין שם דינם והורגין כל אלו שעבדו בסיף, ומכין את כל נפש אדם אשר בה לפי חרב טף ונשים אם הודחה כולה.

4 ועיין באנציקלופדיה תלמודית בערך כותים סיכום הדעות.

5 מעניין לראות בהקשר זה את דברי החתם סופר בשו"ת (ח"ו סי' קצה): "עונש המחלל שבת, אין בדינו לדון דיני נפשות, ואם לא ישמע לכופו הרי הוא מובדל מכלל ישראל, ונידון כיוצא מן הדת, ואינו לא ישראל ולא נוצרי ולא תוגר וכו', כללא דמילתא כאילו נמחה שמו מישראל עד שישב אל ה' וירחמהו". ועיין עוד בשו"ת מהרשד"ם אבן העזר סימן י ובתשובות הרשב"א המיוחסות לרמב"ן סימן קמב ובמשנה הלכות ח"ה סי' רמד. אמנם חלק על כך בחריפות באגרות משה (ח"ט יו"ד סי' מא) "וברור ופשוט שאי אפשר דבר כזה בעולם, שלכן צריכה חליצה מיבם מומר, ואף להפוטרים הוא מטעם אחר כדאיתא במרדכי פרק החולץ עיי"ש, וברור שאין זה מדברי החתם סופר". ואולי יש לחלק בין סוגי מומרים שונים.

חלק מהמפרשים (עיין לחם משנה) פרשו כי הרמב"ם סובר שבמקרה בו רוב העיר חטאה אין צורך בהתראה כדי להרגם בסייף. וביאר הגר"א (בליקוטים בסוף הספר שנות אליהו):

צריך לומר דעיר הנדחת שכמעט כל העיר חטאו עשאן התורה כגוי שחטא וגוי לכל העבירות שעשה מיתתו בסייף וגם בגוי אינו צריך התראה שאזהרתו זו היא מיתתו וגם ממונו של גוי הוא הפקר אבל יחידים שעבדו עבודה זרה דינם כישראל ובישראל יש מיתות חלוקות לפי העבירות שעשאו, לכך יחידים צריכין התראה וגם מיתתן בסקילה וגם ממונם פלט כדין הרוגי בית דין שנכסיהם ליורשים.

דהיינו שדין אנשי עיר הנדחת כדין בני נח, ולפיכך אינם צריכים התראה כדין בני נח, ונהרגים בסייף כבני נח. לכאורה פירושו לא מובן, והרי הם יהודים, וכיצד הם הופכים לבני נח? ייתכן לבאר על פי היסוד שהובא לעיל שלאומה יש כוח להוציאם מכלל ישראל, ובמקרה זה שעולים עליהם למלחמה ממילא הם נפרדים מהאומה ויוצאים מכלל ישראל.

7. דוגמא אחרונה היא המקור של דיון החתם סופר שהובא לעיל. הגמרא בגיטין (מה, א) פוסקת:

ספר תורה, תפילין ומזוזות שכתבן (מין) ומסור, גוי ועבד, אשה וקטן, וכותי וישראל מומר - פסולין, שנאמר: וקשרתם... וכתבתם, כל שישנו בקשירה ישנו בכתיבה, וכל שאינו בקשירה אינו בכתיבה.

ויש לשאול, בכל הדוגמאות שהגמרא מביאה האנשים שהוזכרו אכן אינם בדין קשירה, אך במוסר לכאורה אינו כן! מדוע המוסר ממון חברו למלכות אינו בקשירה? מסביר הנמוקי יוסף (הלכות תפילין ז, א) "ישראל המוסר ממון חברו למלכות שהוא מאותן שמורדין ולא מעלין וכגוי הוא חשוב". אך תמה על דבריו הבית יוסף (או"ח סי' לט) "ואיכא למידק האי מסור היכי דמי, אי להכעיס בכלל ישראל משומד הוא, ואי לתיאבון מאי שנא משאר עבירות, דלא הוי פורק עול כשעובר על מצוה אחת לתיאבון". ועל כך משיב החתם סופר בהגהותיו "שיש כח בכלל ישראל להוציא המורדים מכלל האומה". מעניינת סברה זו דווקא ביחס למוסר שיוצא ממש נגד האומה, שהרי הוא מרגל לטובת המלכות ומלשין על ישראל וממילא עובר לצידם.

6 כן כתב בחק ומשפט לרב יהודה גרשוני עמוד רסז ובעוד אחרונים, ונראה שכך עולה מדברי שו"ת צפנת פענח רנו בסופו (הוצאת ורשא).

מסיכום הדוגמאות נראה שישנם שני מקרים בהם ניתן "לצאת מחוץ ליהדות":
 1. גר שהתגייר בתנאים שהיו קיימים באותו מצב, ולאחר מכן התחדש תנאי נוסף בגירות אותו הוא לא קיים. 2. במקרה שהאומה הוציאה אנשים מכללה.

בכדי לנסות להבין מדוע דווקא במקרים אלו תיתכן "יציאה מן היהדות", יש להבין תחילה מדוע גוי יכול להפוך עצמו ליהודי אך יהודי לא יכול להפוך עצמו לגוי. אולי דווקא על ידי היוצאים מן הכלל נלמד על הכלל כולו. כבר הסבירו רבים שישנו הבדל עקרוני בין בן נח לישראל: בן נח הוא אישיות פרטית ואילו ישראל הוא חלק מאומה. דוגמא לכך היא דיני השיעורים שנמסרו דווקא לישראל ולא לבני נח (עיין רמב"ם מלכים ט, י) כיוון ששיעורים נדרשים לכלל ולא ליחידים. ניתן להסביר שבתהליך הגיור המתגייר שמגיע כאדם פרטי הופך לחלק מהאומה הישראלית. ממילא ההפיכה מהפרט אל הכלל נתונה בידי הפרט אך היציאה מהכלל אל הפרט נתונה בידי הכלל. משום כך ישנן רק שתי אפשרויות להיהפך מיהודי לגוי: האפשרות הראשונה היא במקרה שנוסף תנאי נוסף לגירות, דהיינו ישנו משהו נוסף שבו הגר איננו חלק מהכלל ונתון עדיין לבחירתו, והאפשרות השנייה היא על ידי החלטת הכלל שהרי היא הקובעת על כך.⁷

7 לפי הסבר זה לא שייך לדון על החלטת האומה להכניס גוי ליהדות, שהרי ההכנסה תלויה בגוי ולא באומה.

In memory of Mr. Gabe יצחק Kaszovitz of blessed memory
 father of alumnus Dr. Daniel Kaszovitz
 grandfather of SFW alumni Mrs. Sarah Goldstein
 Mrs. Sara Resnick, Mrs. Talia Siegel and Miss Aliza Kaszovitz
 And current yeshiva student Mr. Eitan Kaszovitz.

תנצב"ה

